

El Excmo. Sr. D. Ramon Garcia y Anton, concedio 40 dias de indulgencia a los que rezaren ante la Santa y de la Madre ante sobre sagrada Imagen.

GOJOS a la MARE de DÉU del MIRACLE

De pobres sois alegría,
de Dios hermoso Sagrario.
Sacra Virgen del Milagro
Madre de todos, María.

Eres nuestra medicina,
de aguas vivas pozo y fuente,
cielo y dorado luciente
y de salud la piscina.
en Rellu, dichosa villa
vuestro amor se ha vinculado.
Sacra Virgen del Milagro
Madre de todos, María.

Eres zarza sin espinas,
de Rellu Orbe hermosa,
haces villa muy dichosa
con tus virtudes divinas,
eres gozo y alegría,
de aflicción es nuestro amparo.
Sacra Virgen del Milagro
Madre de todos, María.

El año mil setecientos
y diez, fue cuando invocaron
vuestro nombre y aclamaron
con singulares portentos,
y en agua tuvo alegría
el lugar desconsolado.
Sacra Virgen del Milagro
Madre de todos, María.

Secos los campos, Señora,
regáis vos con francas manos
sin tocar los vecindarios
por mostrarnos nuestra Aurora,
y así os tenemos por guía
y es tu imagen nuestro amparo.
Sacra Virgen, etc.

Sois Madre en toda aflicción
aun de aquel que se halla ausente,
que invocandoos penitente
asistís sin dilación,
y libráis con valentía
al devoto de su daño.
Sacra Virgen, etc.

Si en las congojas del parto
alguna mujer se halla
de dolores muy cercada,
la sacáis de pena y llanto
por que en cualquier agonía
sabéis poner vuestra mano.
Sacra Virgen, etc.

La lluvia y serenidad
por Vos en Dios conseguimos
y nos das lo que pedimos
según la necesidad,
sois perfecta medicina
del que busca vuestro lado.
Sacra Virgen, etc.

En este templo se adora
con fe y amor esta tierra,
siendo Vos, oh Virgen bella!
su tutela protectora,
de la luz que a Dios nos guía
de ti esperamos un rayo.
Sacra Virgen del Milagro
Madre de todos, María.

Preñada espiga gozáis
en Belen divino grano
y ahora de vuestra mano
a Rellu lustre le dais,
sois para el que en Vos confía
luz, salud, guía y amparo.
Sacra Virgen del Milagro
Madre de todos, María.

De pobres sois alegría,
de Dios hermoso Sagrario.
Sacra Virgen del Milagro
Madre de todos, María.

V. Immaculata Conceptio
tue Dei genitrix virgo.

R. Gallum annuclavit
un verso mundo.

Oremus

Deus, qui per Immaculatam Virginis Conceptionem dignum Filio tuo habitaculum praeeparasti; quae sumas; ut qui ex morte Filii tui previsa, eam ab omni labe praeservasti, nos quoque mundos, ejus intercessione, ad te per venire concedas. Per eundem, etc.

Mare de Déu del Miracle

Lluïsa Lluïsa *Alberto Fabra Part*

Salutació President de la Generalitat Valenciana

ALBERTO FABRA PART

L'inici de la tardor es viu a Rellou de manera molt especial. Són els seus dies grans, aquells dedicats a honrar als patrons, La Mare de Déu del Miracle i els Sants Metges Sant Cosme i Sant Damià. Al llarg d'unes intenses jornades el poble es convertix en un gran punt de trobada per a gent de les més diverses procedències, i tots junts viuen als carrers i les places uns moments únics prenent part activa en els actes que integren el programa festiu.

Religiositat i tradició aniran una vegada és de la mà d'antics costums, de la pólvora, de la música, de l'alegria de grans i menuts i de la gastronomia típica, sempre present en les nostres celebracions més assenyalades.

Molta gent ha treballat al llarg de mesos per organitzar les festes d'enguany, i a ells vull fer arribar des d'estes línies la meua més afectuosa salutació, com també a tots els que s'uniran a Rellou per viure estes dates entranyables, junt amb els meus millors desitjos.

ALBERTO FABRA PART
MOLT HONORABLE PRESIDENT DE LA GENERALITAT

Salutació Presidenta de la Diputació d'Alacant

LUISA PASTOR LILLO

Es un motivo de alegría para mí poder dirigiros unas palabras como presidenta de la Diputación de Alicante para desearos a todos los vecinos de Relleu unas felices fiestas en honor a vuestra Patrona la Mare de Déu del Miracle y als Sants Metges Cosme y Damià.

El mes de septiembre supone para vosotros una alegre cita en el calendario. Se acercan los días grandes de fiestas y los relleueros y relleueras os preparáis para disfrutar de tan feliz celebración.

Del 23 al 27 de septiembre, los pasacalles, los talleres y juegos infantiles, la ofrenda de flores, en definitiva, el espíritu de fiesta inundará cada rincón de este bello municipio rodeado de montañas, un pueblo acogedor que ha sabido adaptarse a los tiempos y apostar, de forma decidida, por el futuro.

Transmitiros de nuevo mi afecto y cariño a cuantos os vais a sumar a esta fiesta y desearos que disfrutéis de unos días inolvidables.

Felices Fiestas.

Luisa Pastor Lillo.
Presidenta de la Diputación de Alicante.

Salutació Alcalde

SANTIAGO CANTÓ PÉREZ

De nou aquest any tinc l'oportunitat de dirigir-me a tots el relleuers, veïns, amics i visitants amb motiu de les Festes Patronals en Honor a la Mare de Déu del Miracle i els Sant Metges Cosme i Damià.

Del 23 al 27 de setembre, deixarem a un costat el nostre dia a dia i disfrutarem dels actes que la Comissió de Festes ha preparat aquest any tan complicat i difícil.

Son dies de disfrutar i compartir penyes, música i revetles, deixant enrere la rutina diària, però sense oblidar el fervor religiós que Relleu té a la seua Patrona.

Com Alcalde, però sobretot com amic, vull agrair a tots els relleuers i relleueres, visitants i, en particular, a la Comissió de festes l'esforç i dedicació en fer cada dia més grans les nostres Festes Patronals i el nostre poble.

BONES FESTES.

Nuevamente este año tengo la oportunidad de dirigirme a todos los Relleueros, vecinos, amigos y visitantes con motivo de las Fiestas Patronales en Honor a la Mare de Deu del Miracle y los Santos Médicos Cosme y Damián.

Del 23 al 27 de septiembre, aparcaremos nuestro día a día y disfrutaremos de los actos que la Comisión de Fiestas ha preparado durante este complicado y difícil año.

Son días de disfrutar y compartir peñas, música y verbenas, dejando atrás la rutina diaria, pero sin olvidar el fervor religioso que el municipio de Relleu tiene hacia su Patrona.

Como Alcalde, pero sobre todo como amigo, quiero agradecer a todos los Relleueros, visitantes y en particular a la Comisión de Fiestas su esfuerzo y dedicación en hacer cada día más grandes nuestras fiestas Patronales y nuestro pueblo.

This year once again I have the opportunity to address all the residents of Relleu, neighbours, friends and visitors with regards to the Patron Saints Fiestas in honour of the Mare de Déu del Miracle and the Saints, Doctors Cosme and Damián.

From the 23rd to the 27th of September, we will spend our days enjoying the events that the Commission of Fiestas has prepared for us during this complicated and difficult year.

They are days to enjoy and share, peñas, music and open-air entertainment. Leaving behind the daily routine but not forgetting the religious fervour that the village of Relleu has for its Patron Saint the Mare de Déu del Miracle.

As your Mayor, but most of all your friend, I would like to thank all the residents of Relleu, visitors and in particular the Commission of Fiestas, for their effort and dedication in making each day of our Patron Saints Fiestas and our village greater.

Salutació Regidor de Festes

JOSELE SELLÉS

De nou, una vegada més, ha passat ja un any i tenim ací les nostres Festes Patronals. Dies en els que la diversió i l'entreteniment estan assegurats i, per damunt de tot, la devoció que els relleuers li demostrem als nostres Patrons els Sants Metges Cosme i Damià i la Mare de Déu del Miracle.

Des de la Regidoria de Festes vull agrair a la Comissió de Festes 2011 el treball i la dedicació que han demostrat al llarg de tot l'any per a que aquestes festes siguin, com sempre, motiu d'orgull i germanor per a tots nosaltres.

També hem de recordar als que ja no estan amb nosaltres, però que sempre vivien aquests dies amb alegria. Gràcies a ells nosaltres continuem amb aquesta il·lusió celebrant les Nostres Festes i mantenint les tradicions.

Finalment, espere que passeu unes molt Bones Festes 2011 i que el temps ens acompanye en aquests dies.

¡Visca els Sants Metges!
¡Visca la Mare de Déu del Miracle!
¡Visca Relleu!

Salutacions a tots.

Relleu, setembre 2011

Josele Sellés García
Regidor de Festes

Salutació del Rector

PADRE JUAN

El 25 de Septiembre el pueblo de Relleu y su comarca conmemoran este hito y expresan a través de infinidad de formas su devoción por la "Mare de Déu del Miracle".

Con su bello e inmaculado rostro, y a hombros de cientos de fieles engalanados con la vestimenta típica de la comarca, sale en procesión de su Camerino para recorrer las calles de la villa, recibir ofrendas, súplicas y pasiones hasta volver a su aposento habitual.

Durante toda la semana Relleu y toda su comarca gozan de un aroma y un colorido especial, repleta de flores, mascletas, súplicas poéticas, castillos de fuegos artificiales y tradiciones únicas suscitadas por el fervor a su Madre.

Con este motivo, pido a Dios que mis palabras de saluda os anuncien de nuevo a todos, la dicha de la devoción a La Mare de Déu del Miracle y a San Cosme y a San Damián la alegría de la fe en el seguimiento de Jesucristo. Una fe profunda, auténtica y llena de vitalidad para contagiar y ser transmitida a todos los que nos rodean.

Que todos nosotros, el que habla y los que escuchan, valoremos siempre la importancia de seguir a Jesucristo, El Maestro de nuestros santos patronos San Cosme y San Damián. Esto es un regalo y una tarea que no tiene límites, supera el espacio de nuestro ámbito local y se proyecta más allá del presente año.

Felices fiestas.

Vuestro hermano, El Padre Juan

Salutació Festers

COMISSIÓ DE FESTES

MARE DE DÉU DEL MIRACLE 2011

Com tots els anys, quan arriba el final de l'festiu, Rellu es prepara per celebrar les seues Festes Patronals, són uns dies de celebració, diversió i en molts casos, també de nostàlgia al recordar a tots aquells que ja no hi són entre nosaltres.

La Comissió de 2011, ha estat tot l'any treballant i esforçant-se -amb molta il·lusió- per donar a Rellu les festes que es mereix; unes festes dignes, on es barregen les nostres tradicions més arrelades i estimades, amb els actes més actuals i moderns, sempre dins de les nostres possibilitats econòmiques.

Esperem que el nostre treball -de tot un any- haja servit per a fer unes festes del gust de tots els relleuers, així ho hem intentat, tant de bo, ho hagem aconseguit. Moltes gràcies a tots aquells que ens han ajudat i ens han animat a aconseguir el nostre objectiu: particulars, institucions, associacions, veïns i forasters. Esperem i sobretot desitgem que ho passeu bé, disfruteu d'aquests dies en pau i harmonia i ens sapieu perdonar les nostres errades.

BONES FESTES DE SANTS METGES COSME I DAMIÀ
I DE LA MARE DE DÉU DEL MIRACLE.

COMISSIÓ FESTES 2011

Como todos los años, cuando llega el final del verano, Rellu se prepara para celebrar sus Fiestas Patronales, son unos días de celebración, diversión y en muchos casos, también de nostalgia al recordar a todos aquellos que ya no están entre nosotros.

La Comisión de 2011, ha estado todo el año trabajando y esforzándose -con mucha ilusión- para dar a Rellu las fiestas que se merece, unas fiestas dignas, donde se mezclan nuestras tradiciones más arraigadas y queridas, con los actos más actuales y modernos, siempre dentro de nuestras posibilidades económicas.

Esperamos que nuestro trabajo -de todo un año- haya servido para hacer unas fiestas del gusto de todos los relleuers, así lo hemos intentado, ojalá, lo hayamos conseguido. Muchas gracias a todos aquellos que nos han ayudado y nos han animado a conseguir nuestro objetivo: particulares, instituciones, asociaciones, vecinos y forasteros. Esperamos y sobre todo deseamos que lo paséis bien, disfrutad de estos días en paz y armonía y nos sepáis perdonar nuestros errores.

FELICES FIESTAS DE SANTOS MÉDICOS COSME Y DAMIÁN
Y DE LA VIRGEN DEL MILAGRO.

COMISIÓN FIESTAS 2011

Festers 2011

Rafa Cantó - Mercedes Cantó
José Daniel Lloret - Mª Dolores Sirvent
Manolo Lloret - Charo Signes
José Antonio Pérez - Desi Cabot
Pepe Márquez - Tónica Santonja
Pepe Esteve - María Cantó
Fco. Luis García - Mª Rosa Santonja
Moises Fenollar - Mila Pérez
José Miguel Giner - Mª José Cabo
Juan Rodríguez - Pepi García
Francisco Cantó - Mª Carmen Llorens
Juan Carbonell - Victoria Climent
Vicent Cabot - Rita Bas
Juan Carlos Pérez - Rosario Cantó
Fernando Trotonda - Marina Cantó
José Vicente García - Lourdes Giner
Santi Llinars - Milagros Cabot
Juan Vicente Cantó - Maruja Luchoro
Jorge di Mena - Ana Carmen Llinars
Juan Antonio García
Mª José García
Gonçal Cantó
Marisa Cantó
Ramón Pérez
Mª Carmen Font
Francisco Brotons
Pepa Santonja
Pepa Cabot
Col·laborador: Natxo Martínez

Fotos Festers

Les Fêtes

Al nostre President Honorífic José Juan Picó García

Aquesta Comissió 2011, ho va ser també l'any 1999. Durant aquelles Festes Patronals, José Juan va ser el nostre President; per la qual cosa volem recordar el seu treball com a fester – el primer - i sobretot la seua amistat al llarg de tota la seua vida.

Servisquen aquests poemes per expressar allò que sentim per tu el **Nostre President**.

*Mon cor estima un arbre! Més vell que l'olivera,
més poderós que el roure, més verà que el taronger,
conserva de ses fulles l'eterna primavera,
i lluita amb les ventades que atupen la ribera,
com un gegant guerrier.*

Miquel Costa i Llobera
Pollença, 1854-1922

Toc, toc.
Qui és?
La mort.

*La mort ve descalça:
quan se'n va duu socs
que van fent
cloc... cloc... cloc... cloc...*

Toc, toc.
Qui és?

Toc, toc.
Qui és?

Toc, toc.
Qui és?

Toc, toc.
Qui és?

Toc, toc.
Qui és?

... cloc... cloc... cloc... cloc...

Vicent Andrés Estellés
Burjassot 1924-1993

*Vora al barranc dels Algadins
hi ha uns tarongers de tant dolç flaire
que per a omplir d'aroma l'aire,
no té lo món raïllors jardins.
Allí hi ha un rias, i el mas té dins
volguts records de ma infantesa;
per ells jo tinc l'ànima presa.
Vora el barranc dels Algadins.*

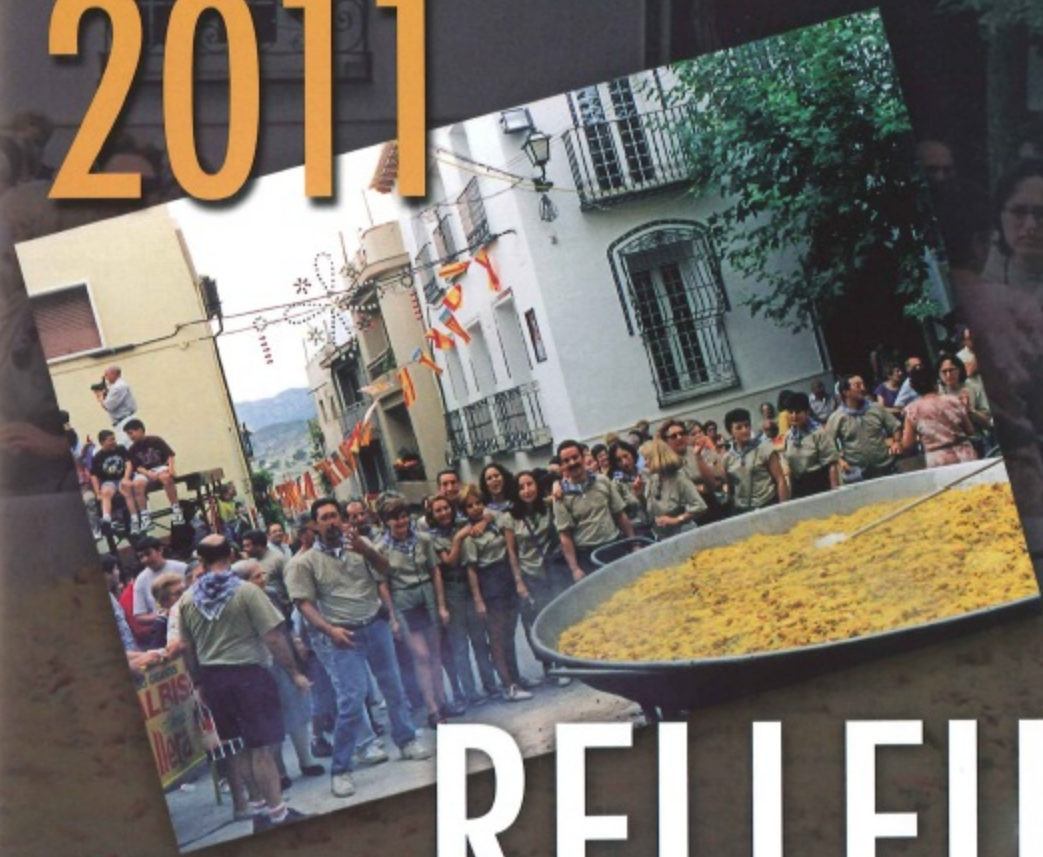
*Vora el barranc dels Algadins,
s'alcen al cel quatre palmeres;
lo vent, batent a les lleugeres,
mou son plorall i els seus troncs fins.
En ells, milers de teuladins
fan un soroll que el cor enxisa.
¡ Qui oir pogués sa xillerissa
vora el barranc dels Algadins !*

*Vora el barranc dels Algadins
mourà demà ses palmes l'aire,
li donaran los horts son flaire,
i sa cantúria els teuladins.
Lo mas demà guardarà dins
dolços records i imatges belles;
ijo no podré gojar ja d'elles
vora el barranc dels Algadins !*

Teodor Llorente
València 1836-1911

*Nota: Barranc dels Algadins, substituir-lo per
barranc dels Bortolons.*

PROGRAMA DE FESTES 2011

RELLEU

Programa de Festes 2011

Divendres 23 LA VESPRÀ.

11:00h Jocs infantils per a xiquets i xiquetes al Collaet.

12:00h Revolteig General de campanes anunciant l'inici de les Festes. Primer passacarrer a càrrec de la Banda de Música L'ATÒMIKA.

13:00h Tothom a la Plaça per a la SARDINADA.

17:00h Jocs infantils al Collaet.

18:00h Inauguració de l'EXPOSICIÓ "Les Festes Patronals vistes pels Xiquets i Xiquetes de Relleu", a la sala d'exposicions del Museu Etnològic.

19:30h Encesa de l'enllumenat de Festes i Passacarrer per tot el poble amb la Banda de Música L'ATÒMIKA.

23:00h CORREFOC.

24:00h Primera REVETLLA de Festes a càrrec de l'orquestra LA BANDA YING YANG.

Dissabte 24 Dia dels nostres PATRONS SANTS METGES COSME I DAMIÀ.

09:00h Revolteig de campanes, disparada de traques i masclets. Passacarrer i primera DIANA de Festes pels carrers del poble a càrrec de les bandes de música: L'ATÒMIKA i Los Gavilanes.

11:00h Gran Revolteig de Campanes en honor a Sants Metges Cosme i Damià.

12:00h SOLEMNE MISSA MAJOR en honor als nostres Patrons Sant COSME i Sant DAMIÀ.

14:00h Tots a dinar a la plaça amb la PAELLA GEGANT.

18:00h Passacarrer per les bandes de música: L'ATÒMIKA i LOS GAVILANES.

19:00h GRAN ESPECTACLE MUSICAL.

24:00h Segona REVETLLA de Festes a càrrec de l'orquestra M'ATRIX.

Diumenge 25 Dia Gran de la nostra PATRONA LA MARE DE DÉU del MIRACLE.

08:00h Revolteig de campanes, disparada de traques i masclets. Passacarrer i segona DIANA de Festes pels carrers del poble.

11:00h ARREPLEGADA de fadrines i fadrins, de balladors i balladores acompanyats pel so de la tradicional dolçaina i tabalet Els Valerios.

A replegada dels Festers per la Banda de Música L'ATÒMIKA.

12:00h Des de l'Ajuntament començarà l'OFRENA a la Mare de Déu del Miracle (Collaet, c/ Evarist Manero, c/ Alacant, c/ Balat i c/ Major, fins església de sant Jaume). Com és tradicional intervendran:

- Balladors i balladores de la Colla l'Aixama, al so de les Danses típiques del nostre poble.
- Dolçainers els Valerios de la Vila Joiosa.
- Fadrines amb les Alfàbigues, acompanyades pels fadrins.

- Festers 2011 i Autoritats.
- Bandes de Música: La Lira Relleuense i L'ATÒMIKA.

12:30h SOLEMNE MISSA MAJOR en honor a la nostra Patrona la MARE de DÉU del MIRACLE, cantada per la Coral del Vinalopó patrocinada per la CAM. Al finalitzar la Missa es cantaran el Gojos. A continuació la Coral i la Lira Relleuense interpretaran L'Himne del Tricentenari "Miracle".

A continuació, GRAN MASCLETÀ en honor a la MARE de DÉU del MIRACLE.

18:00h Actuació a la Plaça del millor exponent de la música tradicional valenciana: Pep Gimeno "BOTIFARRA".

20:00h SOLEMNE PROCESSÓ en honor del nostres patrons Sants Metges Cosme i Damià i de la Mare de Déu del Miracle. Al finalitzar la processó encesa de l'estampeta, tot seguit es cantaran el Gojos a la Mare de Déu del Miracle i per últim es donarà a conèixer la Comissió de Festes 2012.

Tot seguit es dispararà el CASTELL de FOC a càrrec de la pirotècnia HNOS. BORREDA S.L.

24:00h Tercera REVETLLA de Festes a càrrec de LA BANDA DE MÚSICA L'ATÒMIKA.

Dilluns 26 Dia de les PAELLES.

10:00h Revolteig de Campanes i última DIANA de Festes a càrrec de la Banda de Música L'ATÒMIKA.

12:00h SANTA MISSA en

Memòria dels nostres Difunts.

13:00h Passacarrer per donar començament a les PAELLES al carrer del Sol.

18:00h KARAOKE a la Plaça i a continuació lliuraments dels Premis de l'Exposició: "Les festes Patronals vistes pels Xiquets i Xiquetes de Relleu".

20:00h Últim passacarrer de festes per acomiadar a la banda de música L'ATÒMIKA.

23:00h Última REVETLLA de Festes a càrrec de l'orquestra BRILLANTINA.

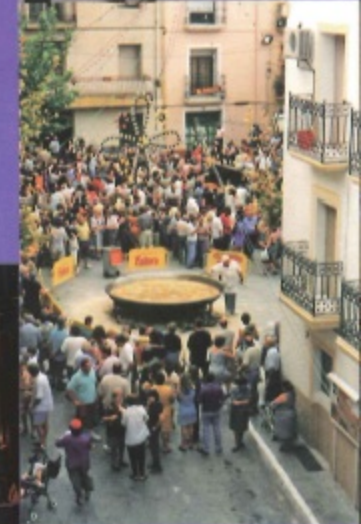
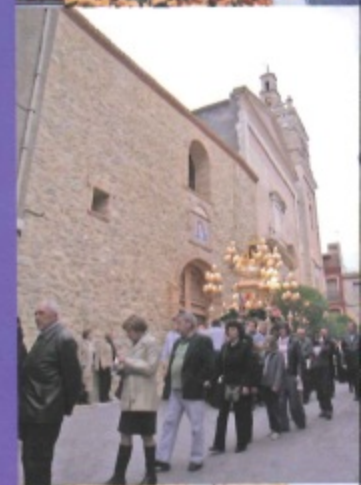
Dimarts 27 Dia de la PARTIDA de PILOTA i CUCANYES.

12:00h GRAN PARTIDA de PILOTA a llargues al carrer Major, on participaran el més afamats jugadors del moment.

18:00h Tots a la Plaça per participar i gaudir de les tradicionals CUCANYES.

En finalitzar Xocolatada patrocinada per Xocolates VALOR.

23:00h Final de festes 2011 amb la disparada d'una quilomètrica traca.

Agraïm a tot el món la seua col·laboració en aquestes festes. La comissió de festes, es reserva el dret de canviar qualsevol acte o horari.

Programa de Festes 2011

Fiesta Programme 2011

Friday 23rd

11:00hrs. Children's amusements at the Collaet (area outside the Town Hall).

12:00hrs. Ringing of the church bells to announce the beginning of the Fiestas and the first street parade by the band L'ATÒMIKA.

13:00hrs. Everyone to the square for SARDINES.

17:00hrs. Continuation of the children's amusements.

18:00hrs. Inauguration of the EXHIBITION "Les Festes Patronals vistes pels Xiquets i Xiquetes" (drawing competition of the Patron Saints Fiestas as seen by the children of the Relleu School), in the exhibition hall at the Ethnological Museum of Relleu.

19:30hrs. Turning on of the Fiesta street lighting and a street parade through the village with the band L'ATÒMIKA.

23:00hrs. CORREFOC.

24:00hrs. First OPEN-AIR dance band of the Fiestas LA BANDA YING YANG.

Saturday 24th Day of our PATRON SAINTS, DOCTORS COSME AND DAMIÁN.

09:00hrs. Ringing of the church bells and the firing of fireworks and firecrackers. Street parade and the first musical awakening of the Fiestas through the village

streets by the bands: L'ATÒMIKA and Los Gavilanes.

11:00hrs. Ringing of the church bells in honour of the Saints, Doctors Cosme and Damián.

12:00hrs. SOLEMN MASS in honour of our Patrons, Saint COSME and Saint DAMIÁN.

14:00hrs. Everyone to the square for the GIANT PAELLA.

18:00hrs. Street parade by the bands L'ATÒMIKA AND LOS GAVILANES.

19:00hrs. GREAT MUSICAL SHOW.

24:00hrs. Second OPEN-AIR dance band of the Fiestas MÀTRIX.

Sunday 25th

The Great Day of our PATRON SAINT, LA MARE DE DÉU DEL MIRACLE.

08:00hrs. Ringing of the church bells and firing of fireworks, also a street parade and the second musical awakening of the Fiestas through the village streets.

11:00hrs. The RECOGIDA (collection) of fadrines (single young women), fadrins (single young men) and the dancers from Colla l'Aixama (Relleu's music and dance group) from their houses accompanied by the musicians Els Valerios playing traditional music and all taking part wearing traditional dress. Also the collection of the Commission of September Fiestas by the band L'ATÒMIKA.

12:00hrs. Procession of the Floral offering to the Mare de Déu de Miracle starts from the Town Hall and passes through: Collaet (area near Town Hall and the streets) c/ Evaristo Manero, c/ Alacant, c/ Balat and c/ Major and ends at the Church of Sant Jaume. Customary the following take part in the Procession:

- Dancers from the Colla l'Aixama, dancing typical dances of our village Relleu.
- Musicians Els Valerios, from la Vila Joiosa.
- Fadrines holding Albahacas (basil plants) on their heads accompanied by fadrins.
- Commission of Fiestas 2011 and Authorities.
- The bands: La Lira Relleuense and L'ATÒMIKA.

12:30hrs. SOLEMN MASS in honour of our Patron Saint LA MARE DE DÉU DEL

MIRACLE with the choir from Vinalopó sponsored by the CAM. Mass ends with singing the song los Gojos, followed by the choir and the Relleu band La Lira Relleuense performing the Hymn of the 300th Anniversary "Miracle" and the firing of the Gran Mascletà (loud fireworks) in honour of a la Mare de Déu del Miracle.

18:00hrs. Performance in the Square by Pep Gimeno "BOTIFARRA" the greatest singer of traditional Valencian folk music.

20:00hrs. SOLEMN PROCESSION in honour of our Patron Saints Doctors, Cosme and Damián and the Mare de Déu del Miracle. After the procession an image of the Mare de Déu del Miracle will be lit and the song Gojos a la Mare de Déu del Miracle will be sung. Followed by the naming of the new Commission of September Fiestas 2012 in the Church.

Followed by a FIREWORK DISPLAY by the pyrotechnics HNOS. BORREDA S.L.

24:00hrs. Third OPEN-AIR dance band of the Fiestas LA BANDA DE MÚSICA L'ATÒMIKA.

Monday 26th Day of the PAELLAS.

10:00hrs. Ringing of the church bells and the last musical awakening of the Fiestas by the band L'ATÒMIKA.

12:00hrs. MASS in memory of our deceased.

13:00hrs. Street parade to announce the beginning of the PAELLAS in carrer del Sol.

18:00hrs. KARAOKE in the Square. Followed by the Prize giving to the winners of the Exhibition: "Les festes Patronals vistes pels Xiquets i Xiquetes".

20:00hrs. The last street parade of the Fiestas to say goodbye to the band L'ATÒMIKA.

23:00hrs. Last OPEN-AIR dance band of the Fiestas BRILLANTINA.

Tuesday 27th Day of the Pelota Match.

12:00hrs. PELOTA MATCH in c/ Major. Participating will be the most outstanding players of the moment.

18:00hrs. Everyone to the square to participate and enjoy CUCANAS (traditional games).

Followed by an invitation to Chocolate sponsored by Chocolates VALOR.

23:00hrs. We end the Fiestas of 2011 with the lighting of a kilometre long traca.

We thank everyone for their cooperation during the Fiesta. The "Comissió de Festes" reserves the right to change any action or schedule.

Fiesta Programme 2011

Al Otro Lado del Aguilar

Gill Round and Terry Gifford came to this beautiful part of Spain ten years ago attracted by the superb landscapes of the Marina Baja plus the opportunities for some challenging climbing in the dramatic Val de L'Arc. They live in a village house in the upper streets of Sella enjoying a cosmic view of Puig Campana to a sinister ideal mountain. Gill is author of 50 Walks in the Costa Blanca and every year guides visitors over the ancient pathways of the Marina Baja. Terry is Profesor Honorífico at the Universidad de Alicante as well as being an expert mountaineer. He is a specialist in literature and environment, a particular expert on the works of the late English Poet Laureate Ted Hughes, and is a much published poet himself.

Marisa and I arrived in Rellu in 2002 with a plan to run a residential centre for the arts. We were drawn to Rellu because of its tranquility, the vibrancy of the village culture and the warmth and friendliness of the people here. We now facilitate creative writing courses and retreats, painting courses and mountain walking weeks.

Knowing that I am a poet, an early guest on retreat at the Almàssera Vella mentioned that there was another English poet living nearby. We made contact, met up and so Al Otro Lado del Aguilar was born.

Not long after our first meeting Terry and I had the idea of a joint, bilingual collection of our poetry as we had both been inspired to write about our respective villages and our experiences and reactions to living in Spain. Our first thought was to publish in England but we both felt that as the poems are largely about village life in Spain it should be available to Spanish readers if particularly the villagers who play such a lively part in the poems and represent a significant source of much of the material.

Whilst these two villages have profoundly individual aspects to their character, there is one thing common to both: it is a fierce pride in their history and culture. We hope this continues to be respected, and, indeed, is allowed to develop and grow in the future. We hope our poetry is a small addition to the cultural heritage of Rellu and Al Otro Lado del Aguilar, of Sella too.

Here are two poems from the collection translated from the original English by Professor Teresa Gomez, Peter Lauber, and Lorraine Kerslake of Alicante University and Juan Mattaranz Araque, a writer from Madrid.

En Español

Gill Round and Terry Gifford llegaron a esta preciosa parte de España hace diez años, atraídos por los paisajes magníficos de la Marina Baja, más las oportunidades para escalar un poco difícil en el espectacular Valle de L'Arc. Viven en una casa de pueblo en las calles superior de Sella disfrutando de una visión cósmica del Puig Campana, ideal de la montaña y un escalador. Gill es autora de 50 Paseos por la Costa Blanca, y cada año los visitantes guías sobre los antiguos caminos de la Marina Baja. Terry es Profesor Honorífico de la Universidad de Alicante, además de ser un experto montañero. Es un especialista en la literatura y el medio ambiente, un experto en particular en las obras de finales de los años Ingleses poeta laureado Ted Hughes, y es un poeta muy publicó él mismo.

Marisa y yo llegamos a Rellu en el año 2002 con un plan para ejecutar un centro residencial para las artes. Nos atrajo a Rellu por su tranquilidad, la vitalidad de la cultura del pueblo y la calidez y la amabilidad de la gente de aquí. Ahora facilitamos cursos de escritura creativa y retiros, cursos de pintura y semanas senderismo.

Sabiendo que soy un poeta, un invitado a principios de retiro en el Almàssera Vella mencionó que no había otro poeta inglés que viven cerca. Nos pusimos en contacto, se reunió y por lo tanto Al Otro Lado del Aguilar nació.

No mucho después de nuestra primera reunión de Terry y yo tuvimos la idea de una articulación, la colección bilingüe de nuestra poesía como lo habían sido la inspiración para escribir acerca de nuestros respectivos pueblos y de nuestras experiencias y las reacciones a la vida en España. Nuestro primer pensamiento fue para publicar en Inglaterra, pero sentía que los dos que a medida que los poemas son en gran parte sobre la vida del pueblo en España, que debe estar disponible para los lectores españoles, especialmente a los aldeanos que juegan un papel tan vivo en los poemas y representan una importante fuente de gran parte del material.

Si bien estos dos pueblos han aspectos profundamente individual a su carácter, hay una cosa común a ambos, un gran orgullo de su historia y la cultura. Esperamos que esto se siga respetando, y, de hecho, se le permite desarrollarse y crecer en el futuro. Esperamos que nuestra poesía es un pequeño complemento para el patrimonio cultural de Rellu y 'Al Otro Lado del Aguilar' de Sella también.

He aquí dos poemas de la colección traducido del original en Inglés por la profesora Teresa Gómez, Pedro Lauber, y Lorena Kerslake de la Universidad de Alicante y Juan Mattaranz Araque, un escritor de Madrid.

Village Fallacies

The oleander is in bloom beneath the orange tree beside four white chairs in earnest conversation. An aleppo to the other side stares into middle distance thinking of its cones: their destiny on the dry slopes: wondering too about what lies beyond an edge of hill it can't see round. One chair self-importantly clears its throat as the oleander pirouettes flirtily with a chirpy valley breeze. Walls dumbly lie around, stones welded with ancient mud. Anything they had to say has been largely said, nothing much to add and their diaries are bland, repetitive: one day wet, a week or two dry and evenings with that warm feeling from a prolonged bask at noon enjoying the tickle of lizards. The cheery blue mountain spreads wide its welcoming arms behind an old man ridge that lies asleep, mouth open. The distant range a great whale heaving in an ocean of clouds. Earlier today the rain made persistent and dreary argument but the sky remained totally indifferent and above itself. Now the pebble on the table sings a silent little song: all about the scree it once was part of a lamentation for those days when it felt more engaged and relevant.

Christopher North

Falacias del pueblo

La adelfa está en flor bajo el naranjo junto a cuatro sillas blancas que conversan formalmente. El carrasco justo enfrente fija la mirada en la media distancia pensando en sus frutos: su destino, las laderas secas; perplejo ante lo que yace más allá del perfil de la colina de la que no alcanza a ver el otro lado. Una silla se aclara la garganta autosuficiente mientras la adelfa hace piruetas flirteando con la alegre brisa del valle. Las paredes yacen quedas alrededor, piedras adheridas con antiguo barro. Lo que debían decir ya se ha dicho con creces, no hay mucho que añadir, y sus diarios son apocípticos, reiterados: hoy húmedos, en pocas semanas secos y son las tardes de cálida emoción de un largo tostado a mediodía disfrutando el cosquilleo de las lagartijas. La jovial montaña azul extiende sus brazos en bienvenida detrás de un viejo que yace dormido, con la boca abierta. Hoy mismo, temprano, la lluvia creó un argumento insistente, monótono, aunque el cielo permaneció totalmente indiferente y por encima de sí. Ahora, el guijarro de la mesa canta una cancioncilla acerca de la ladera de cantos rodados a la que perteneció: es un lamento por los días en que se sentía más involucrado y relevante.

Christopher North Translated Juan Mattaranz -Araque

Among Almond Trees

She comes among almond trees terraced to trap water from the gravity of her steps. She seeks the late light red upon the flesh before the bones of the hull. She comes in the strong scent of rosemary crushed under her small calloused feet. And she comes in rhyme striding quietly up the hill into her underworld of light. She comes dubious, not doubtful, not cynical among thorns: she knows bushes are unbending here. With thistle-down, relentlessly reseeding downwind, with the 'are-foxy-owls?' - dusky pumpings of breath and silence. She comes under the skin unfurling with seedpods unfurling from delicate blossom: it is why she comes early and late from the house, why there is food and a house.

Terry Gifford

Entre almendros

Llega entre almendros en bancales que retienen el agua naciendo de la gravedad de sus pasos. Busca la luz tardía roja sobre la carne contra los huesos de la colina. Llega en el intenso perfume del romero pisado bajo sus sandalias, sus pequeños pies. Y llega en el tomillo andando quedamente colina arriba a su mundo subterráneo de luz. Llega dudosa, pero sin dudar, no cínica entre los espinos: ella sabe que los arbustos aquí no ceden. Con el viano, sembrando sin cesar con el hálito del viento, con el ¿pueden-ser-búhos? oscuros bombeos de aliento y silencio. Llega bajo la piel desplegándose con las vainas desplegándose de la flor delicada. Y por eso llega tarde y temprano de la casa, pues no puede haber casa alguna

Terry Gifford Translated Prof. Teresa Gomez and Peter Lauber

Sant Antoni del porquet

Relleu

Des de sempre, els pobles valencians d'economia agrícola i ramadera, han vingut celebrant la festivitat de sant Antoni del porquet. Un sant ermità que es va retirar al desert d'Egipte, allà pel segle IV i es va envoltar de tota mena d'animals.

Sant Antoni Abat, representat per un porquet als seus peus, es va convertir en el patró dels animals. Pensem en la importància que el bestiar tenia per l'economia dels nostres avantpassats, la seua supervivència depenia del treball del matxo, de l'ajuda de la burra, de la llet de les cabres, de la carn de les ovelles, dels ous de les gallines... En una economia autàrquica, els animals del corral eren la major riquesa dels llauradors, era imprescindible tractar-los com Déu mana, i què millor que encomanar-los a un sant patró com sant Antoni el del porquet, que va passar la seua vida entre animals.

Avui les coses han canviat molt, el bestiar pràcticament ha desaparegut de les nostres vides, queden molts pocs corralons on poder veure gallines i pollastres, conills i titots, cabres i ovelles, i pràcticament ja no podem veure cap matxo, ni cap burra. Els nostres xiquets han d'anar a una granja escola per poder contemplar tots aquells animals que abans formaven part de la nostra vida. Els únics animals que encara ens acompanyen, són els gossos, els gats i algun que altre pardalet, però aquests ja no són el verdellet, la cadenera o el canfarro; ara són el periquito, la nimfa, i tots aquells d'allò més exòtic i quan més ho siguen millor.

La desaparició d'aquests animals de corral, ha anat acompanyada de l'oblit d'aquesta festivitat. A Relleu la festa de sant Antoni del porquet, 17 de

gener, es celebra amb una Missa Major dedicada al Sant; al finalitzar aquesta es beneïen els animals i uns grans pans -Pa Beneit- que aporten alguns dels fidels, els quals es distribueixen entre els assistents per a donar-los als seus animals i així que el sant els protegisca durant tot l'any.

Fa ja 10 anys, per tal de mantenir i impulsar aquesta festa tan tradicional per a les societats rurals, es va introduir la matança del porc, una activitat que durant molt de temps era tota una festa per als maseros i també per els veïns del poble. El dia que es porquejava es reunia tota la família, tothom tirava una mà, els xiquets no anaven a escola i es passaven tot el dia entre sang, budells, botifarres, llonganisses, sobrassades i no sé quantes coses més que no venen al cas. La faena era molta, però l'alegria i les ganes de col·laborar també, i sobretot les ganes de provar, eixa carn, eixa cansalada i eixe embotit acabat de preparar.

Aquesta iniciativa ha estat recolzada per tot un poble; els veïns vestits amb peces de indumentària tradicional, els festers de setembre i els festers d'agost, amb la seua col·laboració respectiva, la banda La Lira Relleuense amenitzant la vesprada del dissabte, els Nanos de l'Aixama recorrent el poble, i per últim els carrers i plaça Major adornats per l'ocasió, donen tot el seu esplendor a la celebració; la qual s'ha convertit en tot un esdeveniment, i el seu ressò i reconeixement arriba ja més enllà de la nostra comarca.

G. Cantó Casanova

Des del Museu de Relleu...

L'article de festes d'aquest any és un poc "especial" perquè té com a objectius fer una valoració general del nostre patrimoni i reflexionar sobre què es pot fer per a recuperar-lo i conservar-lo.

Per aquest motiu és necessàri recopilar la situació en la que ens encontrem i què es pot fer per a millorar (i també per a empitjorar) aquesta situació.

El patrimoni de Relleu és molt gran per diversos motius. En primer lloc, perquè ha seguit un lloc de pas entre el port marítim de La Vila i Alcoi des de temps dels ibers. En segon lloc, perquè Jaume I va establir la línia divisòria entre Castella i Aragó just en els límits de Relleu. En tercer lloc, perquè ha seguit propietat de gent molt poderosa com les famílies Alfont, els comtes d'Anna i Elda o els Pignatelli i els Cervelló, famosos per les seues campanyes militars. En quart lloc, perquè Relleu s'alternava amb La Vila com a partit judicial de la Marina Baixa fins a principis del segle XX, gràcies a la quantitat de població existent (Arxiu de la Diputació d'Alacant). Finalment, perquè grans famílies nobiliàries com els Soler, Pérez, Urrios o Aragonesos van comprar una gran part dels terrenys després de les desamortitzacions del segle XIX.

Per tant, el patrimoni que tenim és de diversos tipus: històric, arqueològic, etnològic, artístic, hidràulic, arxivístic, oral, botànic i musical.

És una autèntica llàstima que un 20% aproximadament d'aquest patrimoni no es conserve en la realitat. Entre el que s'ha perdut, parlem d'un poblat del bronze situat en la solana de La Grana, d'una torre vigia del segle XVII situada enfront de la torre de Réixes però en el terme de Relleu, cos castells que aparèixen en la documentació del segle XIII, una església i una mesquita situades prop

o dins del castell que aparèixen en la documentació eclesiàstica de principis del segle XVI, diverses peces del patrimoni històric com dues nòries o una sènia, i no tindrem en compte la gran quantitat de documents que s'han perdut o cremat on està reflexada la rica història de Relleu, com poden ser les cartes de repoblament del municipi, tant del segle XIII com del XVII, o el famós "Libre Quartés".

També s'ha de dir que han aparegut coses que pensàvem que s'havien perdut, com és l'antic campanar adosat a la capella de la Mare de Déu, un ara romana o visigòtica que es conserva en el Museu, col·leccions de trages antics i de material etnogràfic que s'ha pogut arreplegar i diverses maquinàries que s'han salvat com les de fer calça, fustegar o el rellotge antic del campanar.

Bé, com es diu en castellà, "lo hecho, hecho está", així que val la pena començar de nou i recopilar tot el que queda. Per aquest motiu anirem enumerant per apartats quin és el patrimoni que s'ha conservat o cal conservar i quin valor se li dona a nivell legal.

Comencem pel patrimoni històric que és, simplement, espectacular, dels millors de la província sense cap dubte. Les pintures rupestres que han aparegut han seguit objecte d'estudis i tesines en la Universitat d'Alacant. Són, automàticament, BIC, que és la màxima figura de protecció legislativa, i formen part del Patrimoni de la Humanitat per la Unesco per ser mostres d'art rupestre macro-esquemàtic i llevantí.

També destaquen els castells medievals. En l'època de Bernat d'En Sarrià, a principis del segle XIII, hi havia tres castells en el nostre terme, el "huan" o principal que és el que es conserva, un en Cabeçó i un altre en l'Aguilar, muntanyes que ja es deien

d'aquesta forma en la documentació medieval. Només un dels tres està protegit, un no està ni localitzat i l'altre a mitges.

Les cases senyoriales ténen un valor històric i artístic molt gran, sobretot les dels massos. Algunes està desfet-se però hi ha d'altres que són pràcticament ruïnes. Almenys, s'han de fotografiar per a que quede el seu record.

Hi ha altres objectes que ens parèixen insignificants però que també ténen un valor històric, i no estan protegides ni catalogades. Estem parlant del sistema d'alcanterillat de la zona del carrer Alcoi i del Barranc, fetes durant la Dictadura de Miguel Primo de Rivera, trapes d'alcanterillat o plaquetes de noms de carrers de temps de Franco, o punts de llum molt antics, anteriors a 1920, com el que està en el carrer de l'Ajuntament.

Possiblement, les restes més importants de totes són les finestres mores que encara es conserven en algunes cases. Els cristians van copiar dels musulmans i dels moriscos la forma de construcció de les finestres i la van implantar per tot el poble. Cada vegada en queden menys, però és necessari registrar-les totes les existents o les que recentment han desaparegut.

Per exemple, encara que no estiga el medalló de la casa de D. Francisco Soler, sí que queda la fotografia. És un hito històric que l'han tingut amb nosaltres fins a l'últim hivern i que mai més serà recuperat. Tot això sense entrar en detalls sobre la riquesa històrica que es conserva en aquesta casa, tant d'utensilis de premsa i farmàcia, com un mosaic situat en el primer replanell de la casa que reproduïx una creu gammada, que va ser un símbol de bona sort, sobretot per a les cultures budistes orientals, fins que Hitler i els nazis es van encarregar de que hui en dia signifiqui

tot el contrari. El valor històric d'aquestes rajoletes és màxim, i prompte serà inventariat i catalogat.

Hi ha altres vestigis que ténen valor històric però que mai s'han realitzat. És el cas d'un medalló que el conde de Cervelló va voler posar en la Casa Consistorial quan el rei Carles IV el va obligar a construir-la. Quan estava la casa pràcticament acabada, el conde va voler posar la seua insígnia per a demostrar qui era el que manava en Relleu i qui havia pagat les obres. En això, van vindre les Corts de Cadis de 1810 i el sis diàgot (la vespra de Sant Albert) va perdre els drets senyoriais i dominicals que tenia i es va quedar sense medalló, ja que en el seu lloc es va construir una finestra semicircular que encara està a la façana principal de l'edifici. Açó va significar que l'Ajuntament era del poble i no d'ell. Gràcies als plànols que es conserven en el Museu hem vist aquesta modificació.

Per últim, anem a tractar breument el patrimoni arqueològic. S'han recuperat algunes coses del Paleolític Superior, tals com puntes de fletxa que utilitzaven els arquers per a la caça. Gràcies que encara s'arrepleguen fòssils i materials d'aquest tipus, però és molt dispers i pot estar en qualsevol lloc, per exemple en els caminets que van a l'ermita o en els voltants del castell. Són simples pedretes de "sillex" que ténen molts milers d'anys d'antiguitat i un valor històric molt important.

El que passa amb els poblats del bronze és impressionant. En tenim un registrat, però no se sap exactament en quina posició està. Possiblement no és l'únic, ja que en una xerrada amb un arqueòleg d'un poble veí, va dir que en una visita particular que va fer en va trobar un prop a la creuera de la carretera de La Torre però, lògicament, com no era cosa seua ho va deixar estar, encara que va estar a punt d'inventariar-lo.

Els poblats ibèrics... Hi ha fins a quatre zones de localització ibèrica en el terme, fet que passa en molts pocs municipis llevantins. S'està intentant recuperar aquest patrimoni des de la iniciativa particular, cosa que tots agraïrem perquè el poc que queda es conservarà, però crec que no farà falta dir què ha passat amb ells.

L'existència d'íbers porta associada la dels romans, que es van encarregar de sotmetre-los per la força i destruir la seua cultura. En Relleu no hi ha molts vestigis romans, possiblement perquè part del poble està fet damunt d'ells. La zona de major presència romana està en la part de darrere del carrer

de La Coma, que després va ser ocupada pels musulmans.

D'època visigoda no es conserva pràcticament res. Al Museu hi ha una peça que es va adquirir com a bedecànters que alguns visitants diuen que pot ser tardoromana o visigòtica, perquè està decorada amb motius d'aquesta època. De confirmar-se aquesta suposició, estem parlant d'una peça única en la zona de la Marina Baixa, que té un valor arqueològic màxim.

D'època musulmana i morisca s'ha perdut més de la meitat. Hi havia una mesquita, com aparèix en els registres de la Catedral de València de principis del segle XVI, un poblament prou numeros, que ja el vam tractar en articles anteriors de la Revista de Festes, situat en les falces del castell, i fins i tot un cementiri musulmà situat entre el final de La Coma i La Solera. També, per testimonis orals, sabem que han aparegut armes blanques com punyals i dagues que estan en mans de particulars però que no han pogut ser inventariades. Què queda de tot açó? Quatre peces ceràmiques arreplegades en el castell, la torre principal del matèix castell, algun topònim i poc més, tot això en prop de vuit-cents anys de poblament musulmà.

D'època cristiana queden més coses perquè així ho van voler els propietaris de Relleu, senyors feudals de famílies molt importants, i els reis, que costejaven torres vigia per a evitar els atacs dels pirates berberiscos i anaven restaurant-les periòdicament. Així, queda la torre-vigia de La Vallonga del segle XVII, ha desaparegut un altra que era la que estava entre la de Réixes i aquesta, que estava situada prop del Molló i de la que apenes queden els fonaments, queda la torre de horta del segle XVIII de la Casa Balde que té més valor perquè les de Sant Joan estan desapareixent, i, ja de finals del XVIII i del segle XIX, les garites defensives de la Garrofera i del Figuerol, que les queda també poquet d'estar en peu.

A tot això ve el tema de les esglésies. Eixa és l'altra. Quan el Patriarca Ribera va arribar des d'Orient a València, al primer terç del segle XVI (cap al 1530) va ordenar que s'inventariaren totes les possessions de l'Arzobispat de València, al que pertanyia Relleu abans de passar a Oriola. Segons aquestos registres que es conserven en la catedral però que també es poden consultar en la Biblioteca de la Universitat d'Alacant, Relleu tenia dos esglésies i una mesquita. Una església estava en la part vella, dins del castell, i l'altra en la part nova, que és l'actual.

Així queda un campanar antic adosat a la capella (la primera església) i un altre del segle XIX reformat a principis del XX adosat a l'església major (la segona), i ha desaparegut la primitiva església que van fer els cristians quan van conquerir als moros i la mesquita. On estan? En alguna part del castell o de les seues falces? Qui sap, algun dia apareixeran, encara que nosaltres no ho poguem vore.

En posteriors articles tractarem la resta del patrimoni, el artístic, etnològic i etnogràfic, hidràulic, documental i arxivístic, oral, botànic i musical. En només dos branques, la històrica i la arqueològica, hem vist la gran riquesa que poseeix el terme, la que s'ha perdut i la que queda per descobrir. Tenim diversos BIC (Bens d'Interès Cultural), pintures rupestres que ténen la consideració de Patrimoni de la Humanitat per la Unesco, i la resta del patrimoni que, en molts casos, està registrat i protegit, com és el cas de les cases senyoriales o el conjunt del llavador. Estan fent-se en l'exterior estudis sobre el nostre patrimoni i molta gent s'interessa per ell. Quin municipi alacantí pot dir que té un patrimoni com el nostre? Tan ric i variat molt pocs, perquè no es donen en ells les circumstàncies que hem comentat al principi.

Per últim, cal fer una reflexió global. El patrimoni es cosa de tots, no sols de les institucions oficials o els grups culturals. Devem informar o registrar qualsevol cosa que ens resulte una mica extraordinària i fer el possible per recuperar-la. El Museu, per molts d'espai, no pot conservar tot el que hi ha, per això els particulars que ho ténen seguiran conservant-ho, però si que es registrarà i inventariarà perquè els nostres fills i nets tinguin constància de la Història del seu poble.

Com es sol dir, "tota pedra fa paret" i tota ajuda per insignificant que pugui parèixer és bona. Gràcies a tots els que han participat en aquesta recuperació i anime a la resta a que conserve el seu patrimoni.

DES DEL MUSEU...

MOLTES GRÀCIES I BONES FESTES A TOTS!!!

Pape Daniel Senabre Cabot, director del Museu de Relleu.

Relleu, poble de frontera a l'edat mitjana

Agustí GALIANA SORIANO
Associació Benesit

1. Conquesta

El 1244 el rei Jaume I estava a punt d'acabar la conquesta del regne de València. Dénia, Xàtiva, Castellà, Finestrat i les muntanyes d'Alasraq es van conquerir durant aquest any a través de pactes amb les autoritats locals.

Biar era una població andalusina important, en la frontera amb el regne de Múrcia, en la ruta per terra entre Dénia i Andalusia, que va posar més resistència a ser presa pels catalans. Les tropes de Jaume I la van assetjar entre setembre del 1244 i febrer del 1245, en què finalment es va retre. Abans del setge de Biar, el 24 de març de 1244, vora el castell i la població d'Almírsà, actual Camp de Mirra, el rei va signar un pacte amb l'infant Alfonso de Castella, futur Alfonso X el Sabio, que també estava guerrant per la zona. A Almírsà, Jaume I va aconseguir parlar els peus d'Alfonso, que pretenia fer conquestes dins del regne de València, contravenint pactes anteriors entre Castella i Catalunya-Aragó.

En els documents del tractat d'Almírsà, el nom Relieu apareix escrit per primera vegada (concretament en la crònica que se'n fa al Llibre dels fets). Relieu entra en la història.

És molt possible que durant el 1244 el rei i un grup de cavallers feren una cavalcada per la frontera del tractat d'Almírsà. S'havia acordat que Busot i Algües dependrien d'Alacant, i això determinava una sinuïtat en la línia de la frontera (Figura 1) que calia marcar sobre el terreny. I es van posar dos molons: un en la fita de Busot amb Penàguila i Xixona, a la Serratella, i un altre en la fita d'Algües amb Relieu i Orxeta, en el lloc que encara hui es coneix com a Tossal del Molí.

Aquests molons eren creus marcades a pic en una roca, aproximadament d'un metre d'alt. No puc mostrar foto d'aquests molons medievals perquè o bé s'han destruït o bé s'ignora la seua situació exacta. En el cas de la fita Algües-Relieu la creu estava marcada a una penya que es coneixia com el Cantal de l'Espino, que encara apareix en molts documents de fites entre Alacant i Relieu al segle XVIII i XIX. El camí reial d'Alacant a Relieu passava per un estret entre l'Alt del Molí i el Cantal de l'Espino. És una llàstima que no tinguem cap fotografia d'aquest punt de la geografia de Relieu, ja que per exemplar la carretera es va destruir el Cantal de l'Espino, possiblement en la segona meitat del segle XX.

El molí de la Serratella també és pròxim a Relieu, estava al costat del coll del Ganyà, a prop del camí que anava de Relieu cap a Xixona pels Bortons. Podria ser que encara es conservara: l'anirem a buscar (Figura 2).

Es pot comprovar al mapa que Relieu és un lloc clau de la frontera entre els regnes de València i Múrcia. Possiblement ja ho era entre

els regnes taifa de Dénia i Múrcia. De fet, hi havia un castell gran, del qual encara conservem algunes ruïnes. El castell gran més pròxim a la mar del costat valencià de la frontera.

El primer document que he trobat de Relieu com a possessió cristiana és la primera col·lecta de l'impost de la peita que es va fer al regne de València (impost sobre el patrimoni), en què Relieu va contribuir amb 200 besants (ACA, reg. 8, f. 36v, 24-9-1257).

Uns anys més tard hi ha uns comptes de l'administració reial de Relieu, entre altres poblacions, enllestits per un Bernat Guillem (ACA, reg. 13, f. 177r, 23-5-1264).

2. Pere Ferrandis i Bernat Porter

Jaume I va decidir el 1264 que també conquistaria el regne taifa de Múrcia. Tot i que el 1243 el rei murcià havia acceptat el protectorat castellà en el pacte d'Alcaraz, no s'havia produït una veritable conquesta cristiana. Aquesta nova ronda de guerra de conquesta va durar de 1264 a 1266. Jaume I va fer donació del regne de Múrcia a Castella (segons el pacte d'Almírsà), però el va poblar de catalans.

Relieu era un castell clau en els preparatius de la guerra. El rei va fiar molts dels preparatius al seu fill bastard Pere Ferrandis (Aragó 124x-? 1299, reconegut amb el títol nobiliari de primer senyor d'ixar i amb el càrrec d'almirall). Es va produir la donació de Relieu i altres castells a Ferrandis (ACA, reg. 13, f. 193v, 1-7-1264), a on s'especificava que calia posar una tropa de 20 homes a Relieu.

Acabada la guerra, el rei nomena un alcaid de Relieu (8-8-1268, segons Miret). Es tractava d'un home de la confiança de Pere Ferrandis, procedent de Mallorca; el seu nom era Bernat Porter (Catalunya 122x-Aragó? 128x). L'altre infant Pere, el futur rei Pere II el Gran (València 1240-Vilafranca 1285), va confirmar el càrrec als pocs mesos (ACA, reg. 28, f. 10r, 12-3-1269).

Ferrandis va ser un personatge molt actiu en afers de guerra. Va estar un temps per Mallorca. Allà, entre altres coses, va ser batle d'Inca; el 1244 el seu successor en aquest càrrec va ser Porter. El 1265 va comandar una croada catalana que va arribar a Sant Joan d'Acre. Abans i després d'això va estar guerrant per Múrcia.

Bernat Porter era de la primera generació de pobladors cristians, heretat al Repartiment de Mallorca en Inca (1233). Abans de vindre a Relieu ja havia servit la corona en missions de responsabilitat. El 1256 va noliejar una barca de Barcelona per anar a Alexandria (llavors capital d'Egipte i port clau en el comerç internacional), en la qual Porter feia d'ambaixador

del rei Jaume davant el soldà d'Egipte (Santamaria 1975, Cateura 2000). Encara va anar d'ambaixador a Alexandria dos voltes més: el 1262 i el 1279 (Darwin 1894). De la missió del 1262 va resultar l'establiment d'un consolat català a Egipte. El 1265 va recollir uns diners per alliberar captius de Sant Feliu de Guixols a Ceuta (ACA, Monacales, vol. 2676, f. 9v, 22-2-1265).

Després de la guerra de Múrcia hi va haver uns anys de relativa pau. Bernat Porter era alcaid de Relieu des del 1269; el 1273 va vendre els banys àrabs que tenia a la ciutat de Mallorca, un bon negoci, fet potser indicatiu que ja no hi pensava tornar.

Però, cap al 1275 els mudjars amenaçaven revoltar-se de nou, sota el lideratge de l'Alasraq, que havia estat desterrat el 1258, però que havia aconseguit un exèrcit amb ajuda de granadins i berbers. El ja vell rei Jaume va ordenar que reforçaren els castells de la frontera, entre els quals Relieu (ACA, reg. 23, f. 41r, 9-12-1275).

Durant la revolta, el 1276 (no consta la data però devia ser per maig o juny), es va perdre el castell de Relieu. Es veu que va ser per poc temps i no va comprometre la marxa de la guerra, però Jaume I va estar ocupat amb aquest tema els últims dies de la seua vida (va morir el 27-7-1276 a Alzira), ja que tenim documents en què deslliura de responsabilitat a Porter per la pèrdua de Relieu (ACA, reg. 22, f. 73r, 23-7-1276) i en què accepta els comptes de Relieu durant el temps de la guerra presentats per Porter (ACA, reg. 22, f. 75v, 26-7-1276). Es veu que la presa de Relieu pels mudjars es va donar per incompetència dels soldats de la guarnició.

3. Primer poblament cristià

Possiblement la revolta va acabar a Relieu per setembre de 1276. En agost la treva encara no s'havia aplicat a aquesta població (ACA, reg. 38, f. 27r, 29-8-1276), i en octubre el nou rei Pere II va enviar Bernat Porter d'ambaixador a Tlemcén, una important població de Berberia (ACA, reg. 38, f. 71v, 27-10-1276). L'objectiu era conservar la pau, evitar l'ajuda africana a les revoltes mudjars i renovar el tribut de 200 monedes d'or a l'any que pagava el rei de Tlemcén a Jaume I. Aquesta ciutat (actualment en Algèria vora la frontera del Marroc) era un centre pròsper, a on arribava l'or de les caravanes del desert procedents del Mali.

Sembla que la missió es va acabar amb èxit, si bé igual va durar dos anys, ja que el document de restitució de Relieu a Porter és del 1278 (ACA, reg. 40, f. 122v, 9-6-1278). Mentres tant hi hauria un alcaid substituït (o potser encara era a mans de rebels). També pot ser que es tardaren eixos dos anys en recuperar-se el castell als mudjars revoltats que el van prendre.

Les últimes notícies que tenim de Bernat Porter són de 1280, en què tindria més de 60 anys. El rei Pere va ordenar al batle de Xàtiva que esbrinara si Porter havia pagat les rendes pel lloguer de les salines de Manuel (ACA, reg. 46, f. 40v, 13-5-1280). I poc després, el rei li va permutar la possessió feudal de Relieu per la de Montoro (ACA, reg. 44, f. 193r, 16-11-1280). Hui en dia és una aldea coneguda com Montoro de Mezquita, en terme de Villaluengo, uns 40 Km a l'oest de Morella, en Aragó. Entre Relieu i la Torre hi ha el "mas de Montoro", nom que podria tenir alguna relació amb aquesta població aragonesa; igual va ser propietat de l'alcaid nou arribat arran de la permuta. Sembla que Porter es va voler retirar a acabar els seus dies lluny del camp de batalla, i potser lluny d'uns soldats amb els que havia tingut la mala experiència de perdre el castell.

El 1269 ja s'havia autoritzat Bernat Porter a establir pobladors cristians a Relieu, només arribat com a alcaid del castell (ACA, reg. 28, f. 10r, 12-3-1269). També se li facultava a mantenir molins i vinyes (per elaborar pa i vi) i fer obres al castell. Document en Burns (2001)

i Galiana (2010). (En l'article de Sarrià 5, vaig posar data de 1268, però després he sabut que en aquell temps usaven el calendari de l'encarnació, en el qual el cap d'any era el 25 de març; per tant, les dates que llavors escrivien entre 1 de gener i 24 de març d'un any, corresponen a l'any següent segons la nostra manera actual de comptar el temps.)

Val a dir que aquests pobladors serien soldats, amb les famílies, i que es quedarien a viure en cases dins del castell, si bé podien rebre terres pel terme. És en el context de la tercera revolta mudjars (març del 1276 a setembre del 1277) en el qual es produeix la que podríem dir (encara que estrictament no ho siga) primera "carta de poblament" de Relieu (ACA, reg. 20, f. 337v, 9-4-1276). Aquesta autorització del rei Jaume I a dur pobladors confirma la que havia donat l'infant Pere el 1269. No se sap si van arribar pobladors. Era impossible que arribaren si el castell estava en mans dels mudjars.

4. Ximén Pérez d'Oriz i Bernat de Sarrià

Ja sense Porter, Pere el Gran va autoritzar el batle de Bocairent, Bernat des Pla, a repartir heretats en Relieu i altres llocs (ACA, reg. 46, f. 180v, 10-4-1284). Però al cap de poc temps el rei va decidir vendre Relieu a un cavaller que ja era senyor de Sella, Bocairent i Agres, i al que se li havien empenyorat temporalment les rendes de Moixent, Orxeta i Finestrat. Estem parlant del navarrès Ximén Pérez d'Oriz (ACA, reg. 57, f. 235r, 20-2-1285). Oriz era propietari de Sella des del 1251, i ara adquiria Relieu pel temps de la seua vida.

No he trobat més documents rellevants fins a la mort de Pere Ferrandis el 1299. De segur que Oriz havia mort abans, i la propietat retornaria a Ferrandis. El cas és que el nou rei Jaume II i ven Relieu a Bernat de Sarrià el 1299; no s'ha trobat el document original i ho sabem indirectament.

Molt possiblement una part de les rendes de Relieu estaven empenyades per Oriz o Ferrandis, de forma que Sarrià va haver de comprar a un prestamista jueu de Catalunya, Ferrer de Manresa, uns drets sobre Relieu (ACA, reg. 197, f. 58r, 30-1-1300).

Un document de 1304 (ACA, reg. 24, f. 42v-43v, 18-11-1304) diu que els castells de Relieu, Finestrat, Callosa, Confrides i Aljubea havien segut de Ferrandis i ara eren de Sarrià.

Els anys del domini de Sarrià sembla que foren pacífics, i no van generar documents. No trobem escrit de nou el nom de Relieu fins al testament d'en Sarrià de 1321. Va deixar totes les seues terres a l'infant Pere (1305-1331), un fill de Jaume II que seria nomenat el 1322 primer comte de Ribagorça, el 1323 senyor de Gandia, el 1325 comte d'Empúries; i que bescanviaria el comtat d'Empúries pel de Prades el 1341 amb el seu germà Ramon Berenguer. Aquest personatge va fer diverses gestions diplomàtiques de gran altura, sobre tot davant del papa a Avinyó i Itàlia. En ell va confiar Sarrià com a hereu, possiblement per retornar de forma elegant totes les seues possessions a la corona. Després, Pere de Ribagorça va ser home de confiança del seu nebot Pere III el Cerimoniós. El 1355 es va retirar a la vida religiosa, i poc després es va quedar a viure ja per sempre més a Itàlia.

En els documents del testament de Bernat de Sarrià s'esmenta un castell al costat del de Relieu i dins del terme d'aquest, que es diu "Cabeçó" en alguns llocs (ACA, reg. 222, f. 108r-110r, 15-10-1322; testament) i "Serratella" en altres (ARV, Varia, 97, 12-12-1358, homenatge de l'ajama de Relieu al comte de Dénia Alfons el Vell; ACA, reg. 2586, f. 143v, 23-1-1417, idem Alfons el Jove). Crec que "Cabeçó" i "Serratella" són el mateix. El nom Serratella indica que estarà pel coll del Ganyà, vora el camí de Xixona.

Així doncs, hi havia dos "castells", o millor torres de guaita, mantingudes per Bernat de Sarrià aproximadament als mateixos llocs dels molins de Jaume I, guaitant els camins clau d'entrada per Alacant o per Xixona. L'interès per a Sarrià seria sobre tot de cobrar impostos de duana.

5. Pere d'Aragó i Bernat Sordi

El comte de Ribagorça va nomenar un procurador per als seus afers al regne de València delà Xúquer: Bernat Sordi. Es tracta probablement d'un cognom originari del nord d'Itàlia, que els mateixos italians han escrit de formes diverses (Sordo, Sordi, Surdo, Surdi), potser un dels molts immigrants recents arribats a València. En els documents catalans ve com a Sord, Surdi, etc.

Sordi ja actua a primers de 1338 en la delimitació entre Orxeta i Relieu (ACA, reg. 594, f. 84r, 14-2-1338), en uns dels plets que van seguir a la mort de Sarrià. I un poc més tard va ser enviat a donar la carta poblament de Relieu (Archivo de la Nobleza, Fernán-Núñez, carp. 1, doc. 32, 30-3-1338). Aquest document sí que és una carta pobla, indiscutiblement. Restava inèdita fins a Galiana (2010). A continuació l'analtze breument.

1) Presentació de Bernat Sordi com a procurador de l'infant Pere. Es fa referència a un pergamí original, perdut. (El document es conserva en un trasllat de 1770, fet per Francisco Esplugues, comte de Puñonrostro, el llavors senyor de Relieu.)

2) Carta de l'infant a Sordi, datada el 15 d'agost de 1337 a Daroca, en que li confia la facultat de fer donació emfiteùtica o lloguer de propietats en les terres valencianes de l'infant.

3) Sordi dona carta de poblament a 40 pobladors perquè s'establiesquen a Relieu, dels quals es diuen els noms. Està clar que alguns ja duen un temps vivint allí. Un Bernat Eimeric s'esmenta que és difunt i s'hereta al seu fill i a la seua viuda. Un Guillem Ros que té dos filles i ja gaudia d'una heretat l'ha de repartir entre 4 pobladors.

Blas de Aliaga	Emenecild Figuera
Bernat d'Alquer	Pere Figuera
Miquel Andreu	Berenguer d'en Fitor
Ramon Andreu	Pere Geuer
Pedro Antolin	Domingo Llop
Bernat d'Arbeca	Domingo Llop fill
(promès de Margarita Ros)	Pere Martí
Pere d'Arcaina	Martí Mateu
Bertomeu Barber	Juan Mayesen
Berenguer Bernardí	Pere Meia
Domingo Blasco	Joan de Montalbà
Miquel Bohigues	Elsenda Ros (i el seu futur marit)
Bernat Bohigues	Miquel Samper
Llorenç Carreres	Domingo Sedacer
Guillem Carreres	Mansilla (viuda de Pere Tolosa)
Pere Castelló	Pere Tomás
Pere Eimeric	Bernat Tordera
(fill del difunt Bernat Eimeric)	Sancho Alaro
Berenguera viuda de Bernat Eimeric	Bertomeu Vicent
Pere Felu	Ramon Vilari
un tal Ferri	Guillem Vilari

Es fa donació de 6 joves de secà i una part del regadiu a cadascú. Es nomenen Juan Martínez i l'alcalde mudèjar local Ahmed Almaceri com a repartidors del regadiu. El senyor es reserva una part del regadiu.

4) Sordi fa concessió també a cada veí d'un solar en el tossal del castell, sempre que paguen 30 sous anuals de cens per les terres

(més lluisme i fadiga). Pelegrí Romeu (un veí de Callosa) serà el partidors dels solars. Els veïns s'obliguen a construir una casa i a residir en Relieu, a treballar la terra i a estar armats.

5) El senyor es reserva diversos impostos (monedatge, herbatage, exercit i cavalcada) i perdona la peita i la cena. Prohibeix als pobladors que hereten a moros i jueus, ni a clergues. Totes les terres no donades continuaran sent del senyor, així com el raval o barri dels moros i diversos serveis (moli, forn, carniceria i banyes). Estan excloses de la donació les terres que ja eren de cristians. El senyor promet aplicar els lurs de València.

6) Els veïns prometen treballar les terres, pagar els impostos, fer residència personal, etc. El fet s'esdevé al castell de Callosa el 3 d'abril de 1338. Signen el document, a banda dels veïns, Pelegrí Romeu (el callosí que repartirà els solars), i tres advocats de València, un dels quals és conegut: Bonaventura de Beniviere (administrador del testament de Bernat de Sarrià). Les signatures finals es fan a Relieu el 6 de juliol de 1338. No està molt clar el tema de llocs i dates; seria més lògic que els veïns signaren a Relieu, i que els advocats i una representació de veïns ho confirmaren a Callosa.

Els veïns tenien un any per construir cases en la "costa o muntanya" del castell. No em consta que hi haja cap resta d'un barri medieval cristià en la costera de pujar al castell, però podria referir-se al barri de la Coma. (El poble actual està a on estava el "raval" dels moros.) Per la costera està l'ermida de sant Albert, que és molt posterior. Pot ser que alguns edificis, hui arruïnats, de l'interior del castell siguen cases de cristians, però no crec que siguen els que degueren construir-se el 1338, sinó d'anteriors, de la guarnició que existia almenys des del 1264, i que no estaven afectats per la donació de la carta de poblament (el castell no entrava en la donació). Pot ser que els pobladors es limitaren a viure dins del castell, evitant estar exposats a possibles atacs dels mudèjars.

Pocs dels 40 pobladors romandrien molt de temps a Relieu. En documents medievals posteriors, la població cristiana és de 15 o 20 famílies, només. En el cens de 1381 hi havia 17 caps de família a Relieu, de noms (Guinot 1999):

Pere Albert	Bertomeu Llaseró
Joan d'Alaga	Antoni López
Ramon Andreu	na Maria
n'Andreu	Pere Olzina
Nicolau Blasco	Joan Teulada
Domingo Carbonell	na Valença
Joan Durà	Antoni de Vila
Joan Ivanyes	na Simona de Vila
Antoni Jover	

Els cognoms no corresponen als actuals. La immensa majoria són catalans (23 de 32 el 1338, 11 de 13 el 1381). Uns pocs cognoms es mantenen entre 1338 i 1381: Aliaga, Andreu, Blasco. Altres desapareixen, però es troben el 1381 a Penàguila (Arcaina, Alquer, Martí). També són a Penàguila alguns cognoms arribats a Relieu (Ivanyes, Llaseró). Hi ha 2 viudes entre els 40 pobladors del 1338 i 4 viudes entre els 17 del 1381, cosa que no sembla indicar una situació pròspera.

Val a dir que entre el 1338 i el 1381 hi va haver una guerra: la invasió castellana del regne de València (o "guerra dels dos Peres"), un fet poc conegut en els seus detalls, però que va afectar molt la Marina Baixa.

En qualsevol cas, la població cristiana de Relieu va ser molt modesta i mòbil, fins a l'expulsió dels moriscos del 1609.

6. Bibliografia

- Robert I. BURNS (2001) *Diplomatarium of the crusader kingdom of Valencia. The registered charters of its Conqueror Jaime I, 1257-1276. Volume III (documents 501-1000): Transition in Crusader Valencia, years of triumph, years of war (1264-1270)*. Princeton University Press.
- Antonino CASTAÑER (2002) "Establecimiento de un mojón por el rey Jaime I en el Barranc Fondo Roig (actual término de la Torre de les Maçanes), posible nexo de unión entre los castillos de Xixona y Relieu conforme a la delimitación de la Corona de Aragón pactada en Almizra (s. XIII)" *XXIV Asamblea de Cronistas Oficiales del Reino de Valencia*.
- Pau CATEURA (2000) "Mundos mediterráneos: el reino de Mallorca y el sultanato mameluco (siglos XIII-XV)" *Espacio, Tiempo y Forma III - Historia Medieval* 13: 85-101.
- Francis DARWIN SWIFT (1894) *The life and times of James the first, the conqueror king of Aragon, Valencia and Majorca, count of Barcelona and Urgel, lord of Montpellier*. Clarendon Press, Oxford.

Agustí GALIANA (2010) "L'extrem sud de la Marina: recuperació de la toponímia antiga". *Sarrià* 3: 6-23.

- (2010) "La Vila contra Alacant: el final del procés" *Revista de festes de Santa Maria* (Vila Joiosa), p. 246-249.
- (2010) "Documents del poblament de la Marina Baixa. Edat mitjana". *Sarrià* 5: 18-64.
- (2011) "La fundació de Vila Joiosa per Bernat de Sarrià" *Sarrià* 6 (en preparació).
- (2012) "Toponímia medieval de la Marina Baixa" *V Jornada d'Onomàstica (Dània, febrer 2011)*, (en preparació).

Enric GUINOT (1999) *Els fundadors del regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, 2 vol. Tres i Quatre, València.

Joaquim MIRET (1918) *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona. Edició facsimil, IEC, 2004.

Alvaro SANTAMARIA (1975) *Don Pedro, infante de Portugal, señor del reino de Mallorca (1231-1256)*, Palma.

Figura 1. Mapa de la frontera d'Almizra. Es mostren les poblacions esmentades als documents del tractat, i la línia divisòria del regne de València.

Figura 2. Detall de la frontera. Traça sinuosa en les proximitats de Relieu. Busat i Algues depenien d'Alacant, i doncs del regne de Múrcia.

Figura 3. Castell medieval de Relieu. Una joia arquitectònica i històrica per estudiar.

Figura 4. Vista del barranc de Bortolons, des de la serra de la Grana, pel camí vell de Xixona. Al fons de la vall s'observa el poble de Relieu, l'ermita de sant Albert i el castell.

Figura 5. Vista del Cantal de la Mola. D'allí hi havia una torre de guaita o "castell". Als seus peus, el camí del barranc de la Mola, que comunica Algues i Orxeta. Al fons el Racó de Cortes i el Pla del Carril.

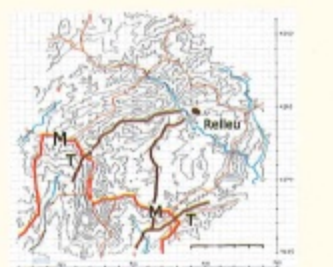

Figura 6. Molins i torres medievals. Es mostren els termes municipals actuals, els molins del rei Jaume, les torres de guaita de Bernat de Sarrià (la situació exacta de la torre de la Serratilla és desconeguda) i els camins principals de l'època (aproximadament).

L'aigua, un bé escàs

Quan l'esser humà decideix establir-se en un lloc ho fa buscant un riu, una font, un llac o la mar, amb la finalitat de tindre al seu abast l'aigua, una matèria imprescindible per a la vida, bé per a consumir-la o bé com un mitjà de comunicació amb altres pobles.

L'aigua representa les 3/4 parts (71%) de la superfície de la Terra.

Però l'aigua dolça no abunda ja que el 97 % és aigua salada, i tan sols el 3% és dolça, si a això li afegim que es considera que la meitat està contaminada i una altra part està en forma de gel, doncs en queda poca per al consum humà i damunt mal distribuïda ja que hi ha zones del món que quasi no existeix.

Però, com utilitzem els relleuers l'aigua que tenim al nostre abast?

Comencem per la d'ús domèstic, recordant que fins l'any 1924 les persones que vivien al poble tenien que dur-se l'aigua amb els cànsters dins la *sària* o al coll, també utilitzaven l'aigua de la cisterna que moltes cases tenien, algunes persones anaven a llavar al riu o al llavador que es va construir l'any 1875; en poques paraules que tenien que buscar-se la vida (l'aigua). Anar al llavador tenia de bo que s'aprofitava per a fer la xerradeta i intercanviar les últimes notícies del poble mentre es llavava. Als masos la majoria tenien la cisterna que s'omplia quan plovia.

Alguns masos tenien la sort de tindre una fonteta que quan no plovia s'esgotava, però que feia

un bon paper. Per anomenar algunes estan: La Font de la Figuera, Marulles que mana aigua pudenta; al barranc de Montferri la font de Pascual, la Bernarda; Baix dels Albalats també hi havia una de la que eixia aigua pudenta. La font de la Tosca que donava i dona aigua al poble.

En eixe any, 1924, l'aigua de La Tosca va ser canalitzada fins al poble, a partir d'eixe moment es construïren 9 fonts públiques estratègicament situades a diferents carrers per a que tot el món les tinguera al seu abast. Per a poder distribuir-la bé es fa un dipòsit per emmagatzemar-la i també una depuradora, molt rudimentària, que ja no funciona i estava a la Costereta.

Per aquest any, 1924, es fan les clavegueres del carrer Balat, carrer Major i la del carrer l'Altet a partir de l'encreuament amb el carrer el Sol cap al barranc.

Davant les necessitats del poble i un major consum, l'any 1959 es construeix un altre dipòsit i es fan les canalitzacions per a dur l'aigua a les cases, al mateix temps que es fa el clavegueram per a arreplegar les aigües residuals, fins a eixe moment per a desfer-se d'elles, on no hi havia claveguera, s'utilitzava la quadra, el carrer, on anaven les aigües pels albellons que hi havia a les cases, o a un bancal.

A l'any 1996 es fa una depuradora nova als Albalats; les seues aigües són aprofitades per a regar Vinyes i Albalats i la seua distribució s'inclou dins del reg Major.

A l'actualitat l'aigua del poble la subministra La Tosca, el pou de Pequerines i el pou del Vicari.

Pel que fa a l'agricultura s'aprofita la poca aigua que arreplega el riu Amadori quan plou, aquest naix a les fites de: Rellu, La Torre de les Maçanes i Penàguila.

A ell van els barrancs de Garrigós en La Torre i el de Montferri que ve de Penàguila.

Al seu llit es troba el pantà construït al segle XVIII (1776) i arribant a ell rep les escorrenties del barranc de la Cova que naix als peus de la Serra la Grana.

Al seu recorregut i amb la finalitat d'aprofitar la força de la seua aigua es construïren molins on anaven els agricultors a moldre el gra.

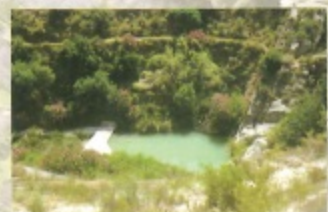
Per la part nord del poble i baixant des de La Torre estava el molí de Rabos que actualment ja no existeix.

Més cap a baix, ens trobem el Molí Vell, amb la bassa coneguda com la del Molí Vell. El d'Alexandre que ja no està i el molí de Domènech per la falda del castell.

Ja que he anomenat la bassa del Molí Vell, a part de servir per al reg, també era utilitzada com a piscina, ja que any enrere qualsevol xarquet s'aprofitava per a banyar-se, a la seua altura i a la dreta de la carretera dins del riu, ens trobem amb el toll anomenat popularment com el toll de Mitja Mar, on els joves del poble anaven a banyar-se i segons diuen molts d'ells i elles s'han ensenyat a nadar i or passaven moltes hores de l'estiu refrescant-se en les seues cris-

tal·lines aigües, que es tornaven tèrboles a mesura que anaven passant els capbussos.

Entrant en el terreny de l'ús de l'aigua pels agricultors observem que està dividit en zones, amb la seua bassa o basses que s'omplien per les *boqueres* (principi de la sèquia junt al riu). Cadascuna d'eixes zones a l'hora d'omplir les basses té un percentatge, expressat en l/seg. (litres per segon), que els indica la quantitat d'aigua que es pot agarrar.

Baixant el riu a ma esquerra tenim el Reg Major anomenat així per que és el que major extensió de regadiu té. Agarra 90 l/seg. i dona aigua a 315 Ha i rega el Coto d'Horta, abans d'arribar al poble; Albalats, Fondo Vinyes, Saleres i Foies. Aprofita la bassa del molí Vell i el Xorro i com hem dit la depuradora.

A l'hora de regar tenen preferència Horta i Albalats. Es reparteix l'aigua segons el cabal sobre les hores de reg que tinguin.

D'ací passa els sobrants al primer Coto de Vinyes. La resta de cotos reguen segons els sobrants de l'anterior. El reg major està format pels comuns (propietaris) que tenen mitja hora en Coto Hortes.

Per tal de seguir un ordre a l'hora de regar, en el cas que hi haja poca aigua, hi ha un home, anomenat *manador* que va donant les *tandes* que és el període de temps estipulat per a cada regador. En el cas d'haver prou aigua la persona que ho demana rega.

Baixant pel riu a la dreta, Xauxets i Teuladí, que tenen la seua bassa, cadascú i entre ells es reparteixen l'aigua. Abasteix una extensió de 47 Ha i té 38 l/seg.

Un altre reg és Foies del Riu que està baix de l'anterior té 53 l/seg una extensió de terra de 67 ha. S'abasteix en la bassa Garcia i un embassament que té reg localitzat (reg per goteig)

Seguim baixant i ens trobem Tutes, situada a patir del pont d'Aigües, i més avall a l'esquerra del riu Ripalms, amb una superfície de 47 ha i 37 l/seg, cadascuna té la seua bassa.

A tot açò cada propietari de finca feia i encara fa *aigüeres* per a aprofitar quan plou l'aigua que cau als camins i desviar-la als bancals, el que suposava que els arbres de la vora del camí tingueren una mica més de vida.

També suposava algun que altre conflicte entre propietaris per disposar d'eixos regons tan importants i que malauradament tan escassos són en el nostre poble.

Un fet curiós es que a l'any 1905 es forma una societat anomenada *La Confianza* en forma de Societat Anònima amb domicili en Rellu que tenia 400 accions amb el valor d'una pesseta cadascuna.

Va ser fundada per a explotar i explorar minerals i aigües en la partida de La Surca.

Resumint podríem dir que plou poc però per al poquet que plou l'aprofitem bé, què es pot millorar? és clar.

Done les gràcies a les persones que han anat dient-me coses per a fer aquest escrit.

Pepe Esteve